

OUDHEIDKUNDIG BODEMONDERZOEK TE ROTTERDAM EN OMGEVING IN 1972

DOOR C. HOEK

IN 1972 zijn onder auspiciën van de Commissie van advies inzake archeologisch onderzoek binnen het ressort Rotterdam de volgende werkzaamheden uitgevoerd door de afdeling Oudheidkundig Onderzoek van de Dienst van Gemeentewerken Rotterdam.

BLEISWIJK

Tijdens de restauratie van de kerk zijn in samenwerking met de heer Th. van Straalen, namens de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, de hier aanwezige grafzerken beschreven. De teksten zijn gepubliceerd in 'Ons Voorgeslacht' 1972.

BRIELLE

Het pand Langsstraat 36, dat met zijn zijgevel en tuin langs het Raas ligt, is gerestaureerd. Het ligt op een deel van het terrein van de voormalige Hof van de Heren van Voorne binnen deze stad. Door leden van de archeologische werkgroep 'De Nieuwe Maas' is onder leiding van de heer Arkenbout een onderzoek ingesteld of in de tuin nog resten van funderingen van het middeleeuwse complex aanwezig waren. Toen dit het geval bleek te zijn, is door de afdeling Oudheidkundig Onderzoek in samenwerking met de dienst Gemeentewerken Brielle en de Rijksdienst voor de Monumentenzorg een opmeting gemaakt van deze fundering, die na het onderzoek weer met grond afgedekt, dus niet uitgebroken, is.

Aangetroffen zijn drie muren van een gebouw, dat met zijn eindgevel aan het Raas grensde en opgetrokken was van baksteen, groot $23,5 \times 10,7/11,7 \times 5,2/5,4$ cm, die in dit gebied nog tot het eerste kwart van de 14de eeuw is te rekenen. De kopgevel is 51 cm dik, de langsgevels 39 cm, de uitwendige breedte van het gebouw bedraagt 6,75 meter.

Tegen de noordwest gevel is een tweede, smaller gebouw opgetrokken van baksteen, groot $24 \times 11,2 \times 5,2$ cm, breed 3,37 meter, dat tot dezelfde periode moet behoren.

Het complex is gesloopt, waarna de begane grondvloeren zijn

opgehoogd en op de oudere funderingen en uitbraak-sleuven opnieuw twee gebouwen zijn opgetrokken, het grootste van steen, groot $21,8 \times 10,2 \times 4,7/4,8$ cm, het kleinste van secundair verwerkte steen, groot $24 \times 11,2 \times 5,2$ cm, met langsgevels van één steen dikte. De grote vleugel krijgt nu een tussenmuur van secundair verwerkte steen, groot $24 \times 12 \times 5,5$ cm, waardoor een ruimte ontstaat ter lengte van 5,56 meter; het kleine gebouw is van steen, groot $18,5/19,2 \times 9 \times 4/4,5$ cm, met een vertrek lengte van 3,59 meter.

Dit laatste metselwerk mogen wij dateren in het midden van de 15de eeuw, zodat de verbouwing in deze tijd moet hebben plaatsgevonden.

De studie over de bouwgeschiedenis van de hof over de periode 1373-1564 door de heer Arkenbout ¹⁾ vermeldt, dat in 1464/65 een deel van het 14de eeuwse woongebouw wordt gesloopt en opnieuw opgetrokken en alles wijst erop, dat de gevonden fundamenten van dit gebouw afkomstig zijn. Ook het ophogen van het vloerniveau vindt in de oostelijke helft plaats in 1472/73, in het gedeelte dat niet is herbouwd, maar in 1515 aan een grote vernieuwing toe is.

Onder de losse vondsten waren behalve 14de eeuwse aardewerkscherven en een 16de eeuwse rekenpenning, enkele bakstenen, groot $27,5 \times 12,7 \times 5,2$ cm, die afkomstig moeten zijn van een ander gebouw, daterend uit omstreeks 1300.

Verder werd een beerput aangetroffen, die behoorde bij een huis, dat in de eerste helft van de 19de eeuw achter het nog bestaande in de tuin voorkomt op het kadastrale minuutplan. Deze put bevatte een groot aantal voorwerpen, merendeels gebruiksaardewerk, daterende tussen 1750 en 1850. Dit materiaal wordt ten behoeve van het Trompmuseum in Brielle zoveel mogelijk gerestaureerd door leden van de archeologische werkgroep 'De Nieuwe Maas'.

HEENVLIET

Door leden van de reeds eerder genoemde werkgroep is het onderzoek van het Branderf voltooid, waarbij enig machinaal grondverzet door de afdeling Oudheidkundig Onderzoek werd verricht. Het betreft hier hoofdzakelijk de 14de eeuwse woonlaag, enkele putten en een straatje met een aanzet van een brug over de sloot, die het Branderf scheidt van het Pastorie-erf.

Een sleuf op dit laatste erf leverde de oorspronkelijke breedte

van de sloot op. De vele vondsten worden nu door de werkgroep beschreven, geïnterpreteerd en gerestaureerd. Hieronder dient een stuk beeldhouwwerk te worden vermeld, voorstellende een gedekte tafel op een voet, waarnaast aan weerskanten een figuur staat. Op de determinering hiervan zal in een volgend verslag worden teruggekomen.

OOSTVOORNE

Uit zand, opgezogen uit het midden van het Beerkanaal, is op de Maasvlakte door een particulier een benen harpoenpunt opgeraapt, die gedetermineerd is door het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden als behorende tot de Maglemosecultuur. Dit cultuurgebied omvat vrijwel de gehele Noordeuropese laagvlakte tussen Engeland en West-Polen en tussen Noord-Frankrijk en Midden-Zweden in het Boreaal rond 6500 jaar voor Christus, wanneer hier een droog en warm klimaat heerst en het zuidelijk deel van de Noordzee nog land is. Voorwerpen van deze cultuur werden ook opgevoerd ter plaatse van de Bruine bank, een vroeger veengebied in het toenmalige tot het vasteland behorende Noordzeelandschap. De harpoenpunt is voor Zuid-Holland het oudste tot nu toe aangevonden archeologische voorwerp.

Onder het overige materiaal, afkomstig uit het Beerkanaal, bevinden zich twee fragmenten van romeinse dakpannen, waarop een stempel voorkomt, nl. één afkomstig van het dertigste legioen, dat in dit gebied na 120 voorkomt, het andere fragment behoort naar oordeel van professor dr. J. E. Boogaers te Nijmegen, aan wie wij deze vondstberichten danken, eveneens in de tweede eeuw thuis.

In het verslag over 1970 (R.J. 1971) vestigden wij reeds de aandacht op funderingen, in 1752 waargenomen door J. Kluit tijdens laagwater bij de Maasmond, welke in combinatie met fragmenten van romeins aardewerk en tegels, gebruikt in een 12de eeuwse woonplaats bij de Noorddijk, de mogelijkheid van een verdronken romeins castellum aan de Maasmond plausibel maken. De tekst van Kluit, in diens Historische Jaerboeken der Stad Briel, deel II, eerste stuk, blz. 151-160, volgt hier:

‘misschien is desselfs waren standt door mij in den jare 1752 ontdekt, want in den somer van dat jaar op een middag naar de strand wandelende, wanneer het water ongemeen laag ebde en mijn verkiezing altoos zijnde even aan den oever van 't water heen te gaan,

dat op den tijd de strand wel 50 roeden verder bloot maakte als in gewone ebbens, soo ontdekte ik in 't wandelen omtrent meer dan halfweg tusschen Zeeburg en het nu geamoveerde houten baken verscheide sware stukken steen, even off brokk van fondamenten waaren, die rechts en overhoeks *even* (doorgeslagen en vervangen door *pas*) boven het water quamen dobberen'.

Het genoemde houten baken komt nog voor op de Maaskaart van Stampioen, in de bewerkte heruitgave van 1740, praktisch in het verlengde van de Langeweg. Aangezien Kluit te Brielle woont, ligt de ruïne dichter bij Zeeburg dan bij het houten baken, dus in het tegenwoordige Brielse Meer, achter de dam vóór het Kruininger gors, op 400 meter vanaf de toenmalige laagwaterlijn.

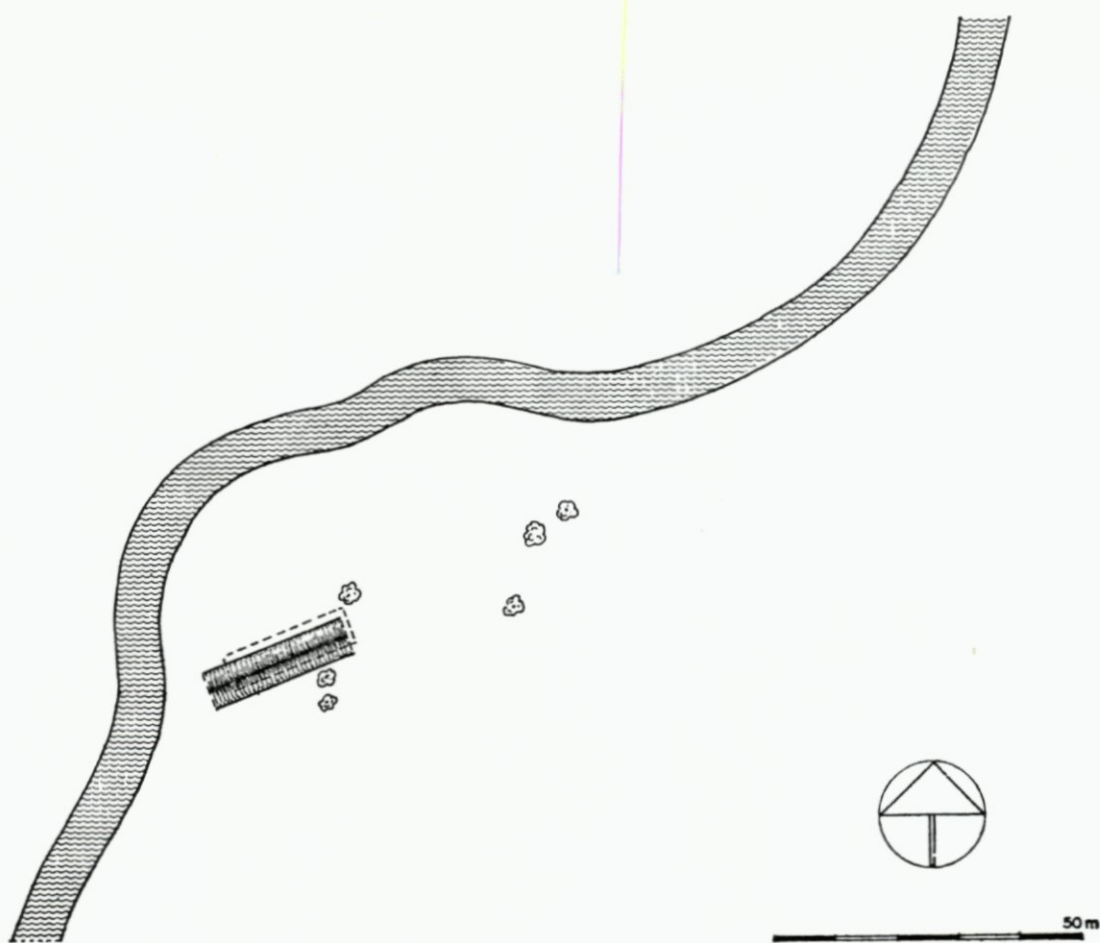
Hoewel enkele dakpan-fragmenten met legioenstempel nog geen castellum maken, is het toch een versterking van de in 1970 gestelde hypothese. Door leden van de Nederlandse Jeugdbond ter bestudering van de Geschiedenis is ten oosten van de kerk een sleuf gegraven ter plaatse van het verdwenen koor. Hierbij zijn geen funderingsresten aangetroffen, maar wel twee blokken tufsteen, groot respectievelijk $20,5 \times (32 + \dots) \times (10,5 + \dots)$ cm en $21,5 \times 30 \times 23$ cm. Het betreft hier Römertuf, het eerste blok is secundair opnieuw behakt, het tweede is een fragment van een groter blok, waarin een komvormige verdieping aanwezig is. Daar in het huidige gebouw nergens secundair verwerkte tufsteen voorkomt, lijkt het niet waarschijnlijk dat dit een tufstenen voorganger heeft gehad, te meer daar het dekanaat Voorne zijn hoofdkerk te Oud-dorp had, waar wel een tufstenen kerk heeft gestaan.

OVERSCHIE

Opnieuw heeft een uitbreiding plaatsgevonden van de Röntgen Technische Dienst N.V. op het terrein van de voormalige hofstad Rodenrijs in de polder Schieveen.

In het bouwterrein bleken een aantal van kleine baksteen gemetselde riolen aanwezig te zijn, afkomstig van de tuinaanleg van het in de 19de eeuw gesloopte buiten, dat nog voorkomt op het kadastraal minuutplan van de gemeente Overschie. Onder de losse vondsten moeten genoemd worden scherven van steengoed uit de tweede helft van de 14de eeuw en baksteenfragmenten, groot $\dots \times 14 \times 7$ cm, te dateren rond het jaar 1300.

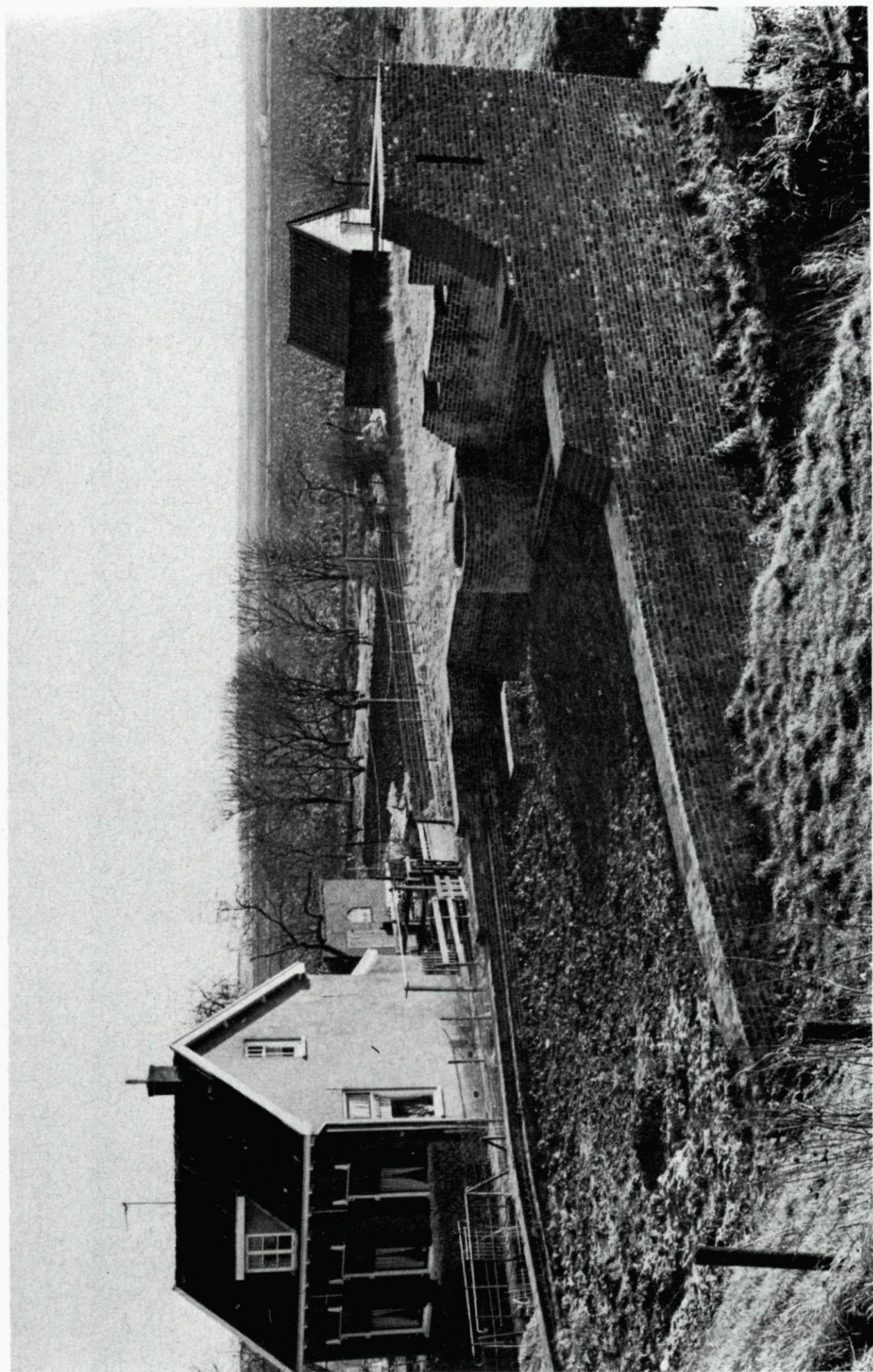
Fig. 1. Boerderij aan kreek in de 4de eeuw v. Chr.

POORTUGAAL

Het onderzoek op het opgravingsterrein tussen de Oostdorpseweg en de zuidelijke grenssloot van de metrobaan, waar in 1970 (R.J. 1971, p. 131) bewoningssporen waren vastgesteld, is voortgezet. Zo veel mogelijk zijn nog vlakken geschaafd, waar nog aanvullende gegevens waren te verwachten, o.a. op twee plaatsen onder de Oostdorpseweg; benevens zijn een tweetal grondboringen ten noorden van de kerk op het kerkhof gemaakt. Hierbij zijn nieuwe gegevens verkregen betreffende de loop van de kreek tijdens de verschillende bewoningsfasen en een reeks omtuiningen, die ook bij de verschillende fasen behoren.

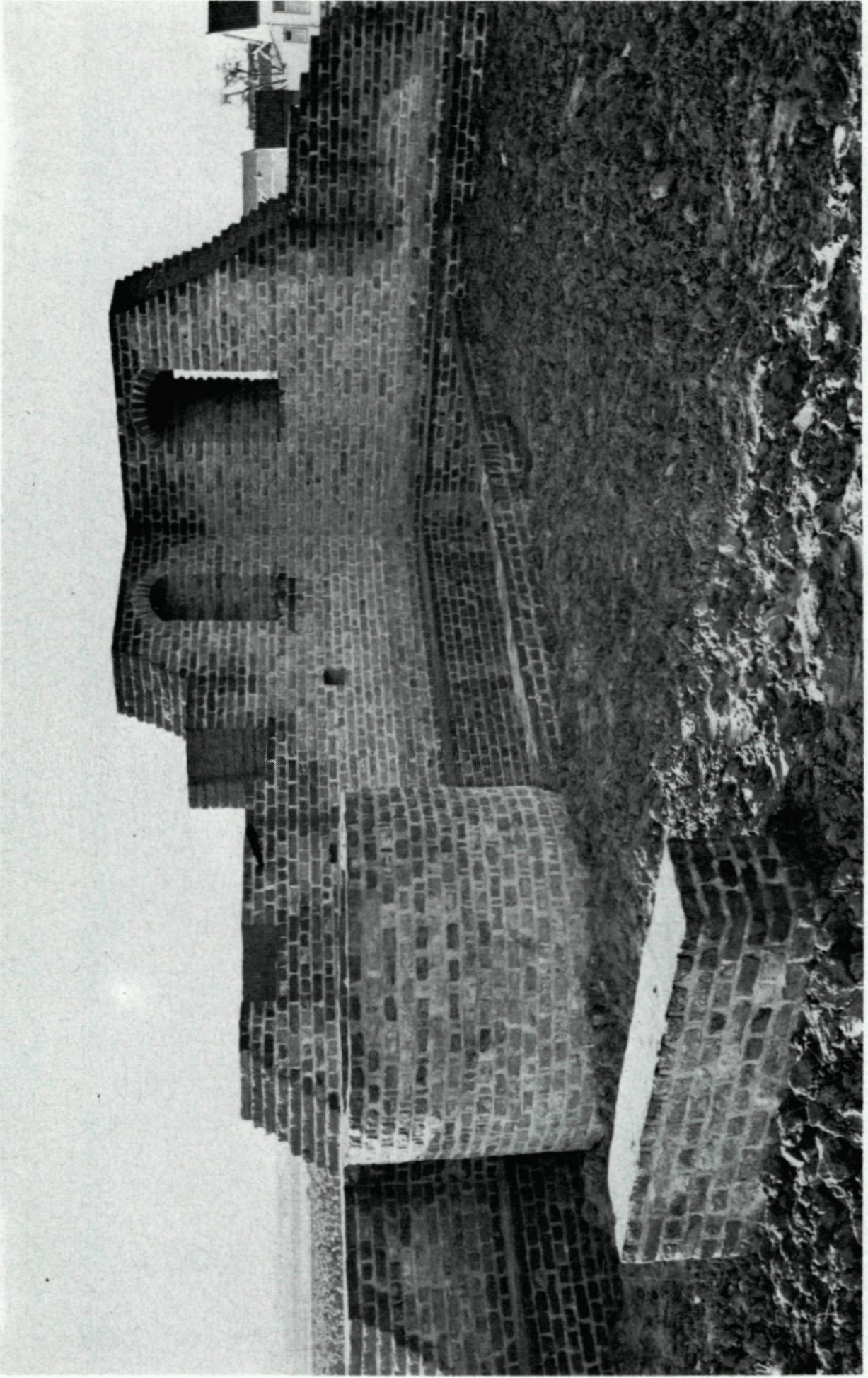
De oudste fase, behorende in de ijzertijd, is afgedekt door een kleidek, waarop in de 2de en 3de eeuw is gewoond, en dat is afgezet gedurende de 3de tot en met de 1ste eeuw voor Christus. De kreek komt met een bocht vanuit het zuidwesten, stroomt met enkele flauwe bochten oostwaarts en buigt zich dan met een bocht

39. Slikkerveer, Huis te Woude na voltooiing van restauratie en reconstructie van fundering en muurwerk. Zie ook Rotterdams Jaarboekje 1970 blz. 100 en afb. 41-42, 1971 blz. 144, 1972 blz. 120.

40. Slikkerveen, Huis te Woude.

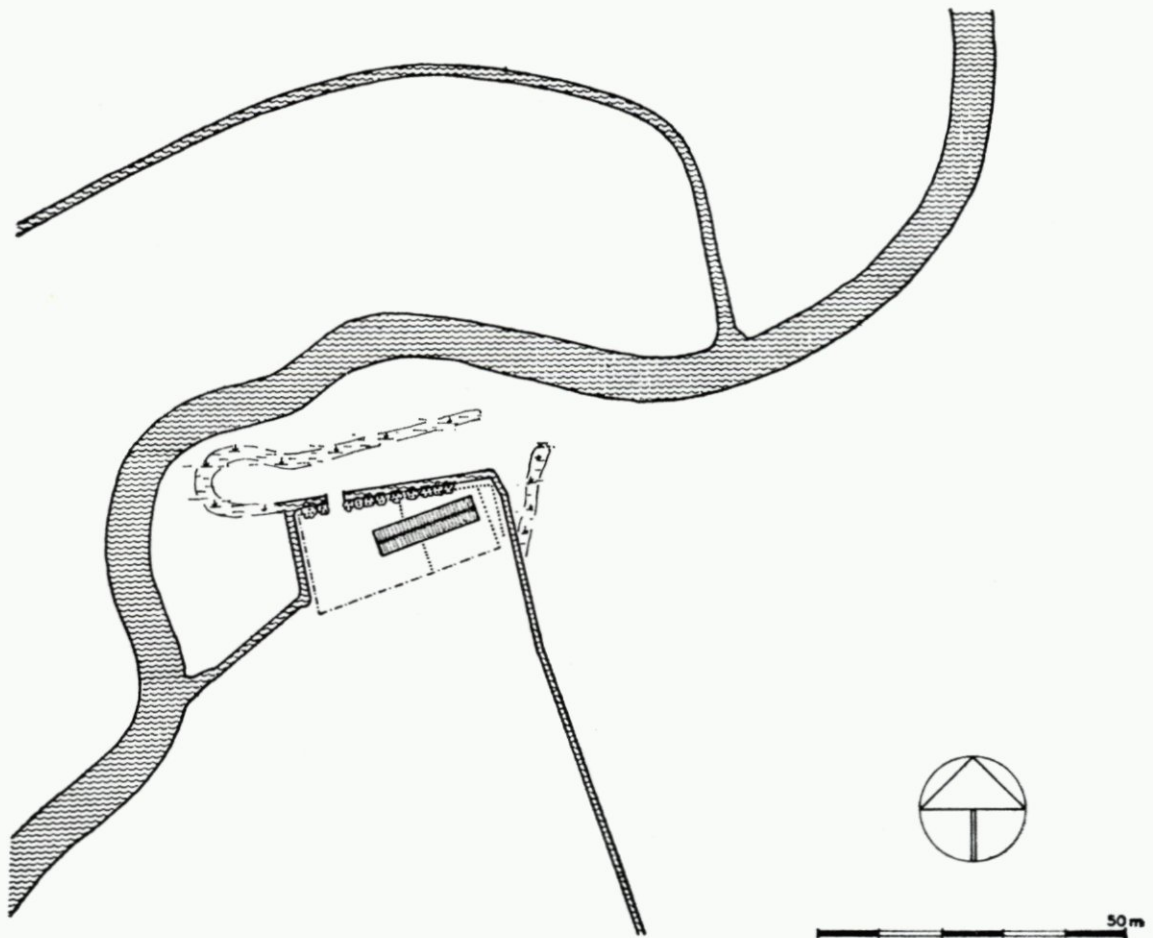
naar het noorden naar de Hofweg. Van het huis uit deze periode zijn slechts enkele palen, een deel van de stookplaats en liggende platen hout van een vloer gevonden, loodrecht op de richting van de nok (fig. 1). Aan de zuidzijde zijn deze platen ten dele verdwenen in een romeinse afwateringsgeul, maar de breedte van het huis moet ruim 6 meter hebben bedragen. Op de platen ligt een 15 cm dikke ophoging waarop de stookplaats ligt. Het lijkt dat het huis een keer herbouwd is, waarbij de lengte-as ca. 1 meter in de breedte opschroef en het woonniveau opgehoogd is. Het terrein ten zuiden van het huis bevat erg veel houtskool, zodat mogelijk een brand de oorzaak voor de herbouw is. De top van de nieuwe vloer is echter met uitzondering van de stookplaats geheel door het water opgegruimd.

De oudste vloer lag ook reeds hoger dan het omringende maai-veld, de lengte van het huis zal bij benadering ca. 24 meter hebben bedragen. Het westelijke deel van het huis is echter geheel door het water vernield. Op het terrein ten oosten van het huis komen in deze tijd een aantal bomen voor.

De bewoning in de romeinse tijd vindt plaats vanaf het eerste kwart van de 2de eeuw na Christus tot in het midden van de 3de eeuw, zoals blijkt uit de gevonden fragmenten van terra sigillata, welke zijn gedetermineerd door de heer ir. J. Trimpe Burger te Aardenburg. Vrijwel al het gevonden aardewerk is op de draai-schijf vervaardigd, het percentage met de hand gevormde potten is bijzonder klein, wat ook op een tamelijk laat begin van de bewoning wijst. De kreek heeft inmiddels zijn bochten veel verder uitgeslepen en is in deze tijd vrij diep. Aan de noordzijde van het terrein loopt evenwijdig aan de kreek een kleine geul die naar het zuiden in de bocht van de kreek uitkomt, maar die bij het begin van de bewoning al weer sterk is verland.

Reeds eerder is vermeld dat hier achtereenvolgens twee huizen hebben gestaan. Van het oudste is dit jaar de oostelijke kopwand teruggevonden, waardoor nu de juiste afmetingen bekend zijn nl. $4,20 \times 17,10$ meter. Het huis is iets smaller dan de eerste indruk in 1970 deed vermoeden, maar wel langer en is inderdaad tweeschepig. Het erbij behorende erf is omgeven door een houten omtuining, die aan de noordzijde oorspronkelijk 29 meter lang is en aan de oostzijde over een lengte van 8,20 meter is terug gevonden. Dit laatste deel is eenmaal vernieuwd, waarbij een nieuwe rij palen

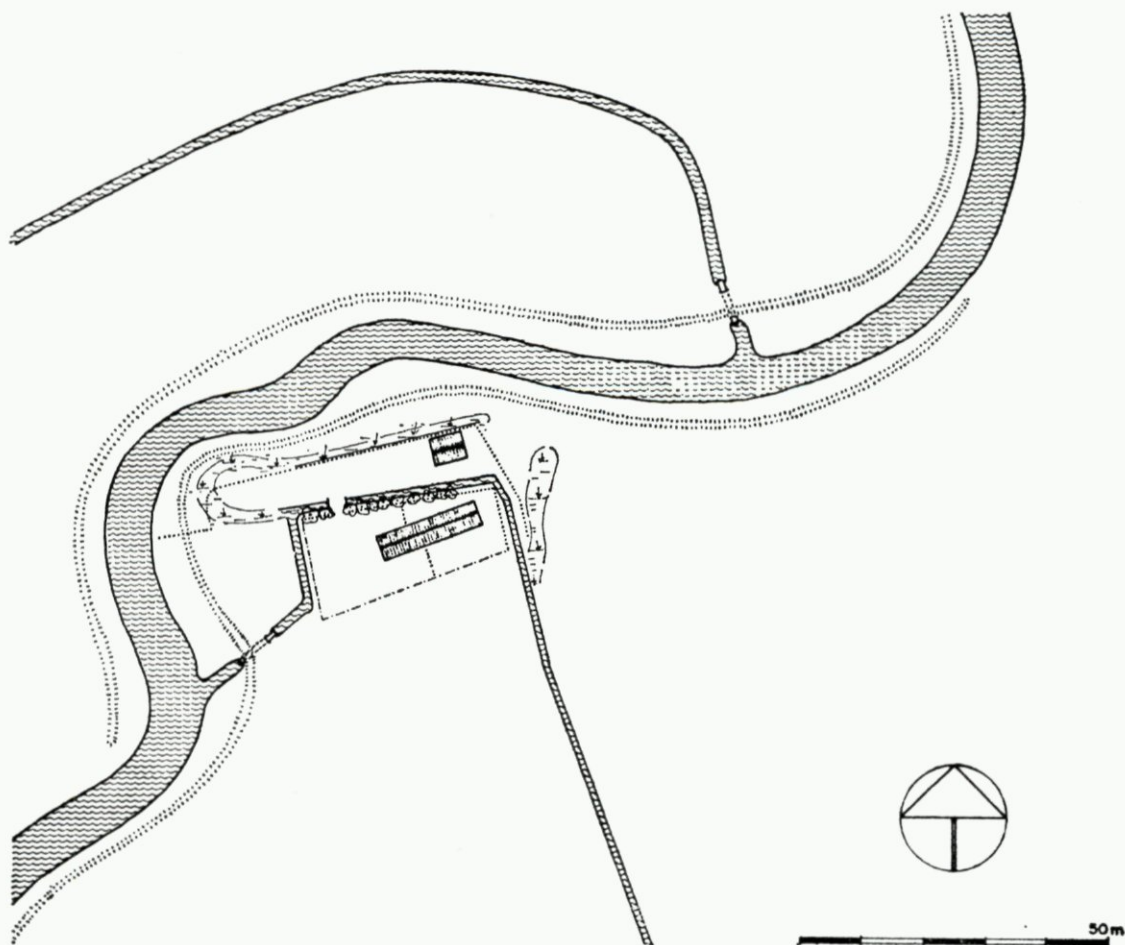

Fig. 2. Boerderij in het begin van de 2de eeuw n. Chr.

geplaatst is, niet geheel evenwijdig aan de oorspronkelijke, waarbij de noordelijke rij met 1,75 meter is verlengd. Deze nieuwe rij is vastgesteld over een lengte van 8,50 meter (fig. 2).

Aan de buitenzijde van beide rijen loopt op ongeveer een meter afstand een greppel van ruim een meter breedte, welke in het westen eindigt in de hierboven genoemde geul, die hier naar het zuiden afbuigt en over een lengte van 15 meter hier 'gekanaliseerd' is, om vervolgens met een bocht in de kreek te eindigen. Waarschijnlijk heeft de westelijke omtuining op een afstand van een meter van deze greppel gelopen, op deze afstand loopt nl. ook de noordelijke omtuining langs de greppel. Tussen de noord-wand van het huis en de omtuining bevindt zich een afscheiding, zodat het erf in tweeën is verdeeld. Ook aan de zuidzijde komt deze tussenindeling voor over een afstand van 5,50 meter, die hier ongeveer 1,50 meter naar het oosten ligt. Waar deze eindigt moet de zuidelijke omtuining hebben gelegen, van welks oostelijk deel nog een zevental versprei-

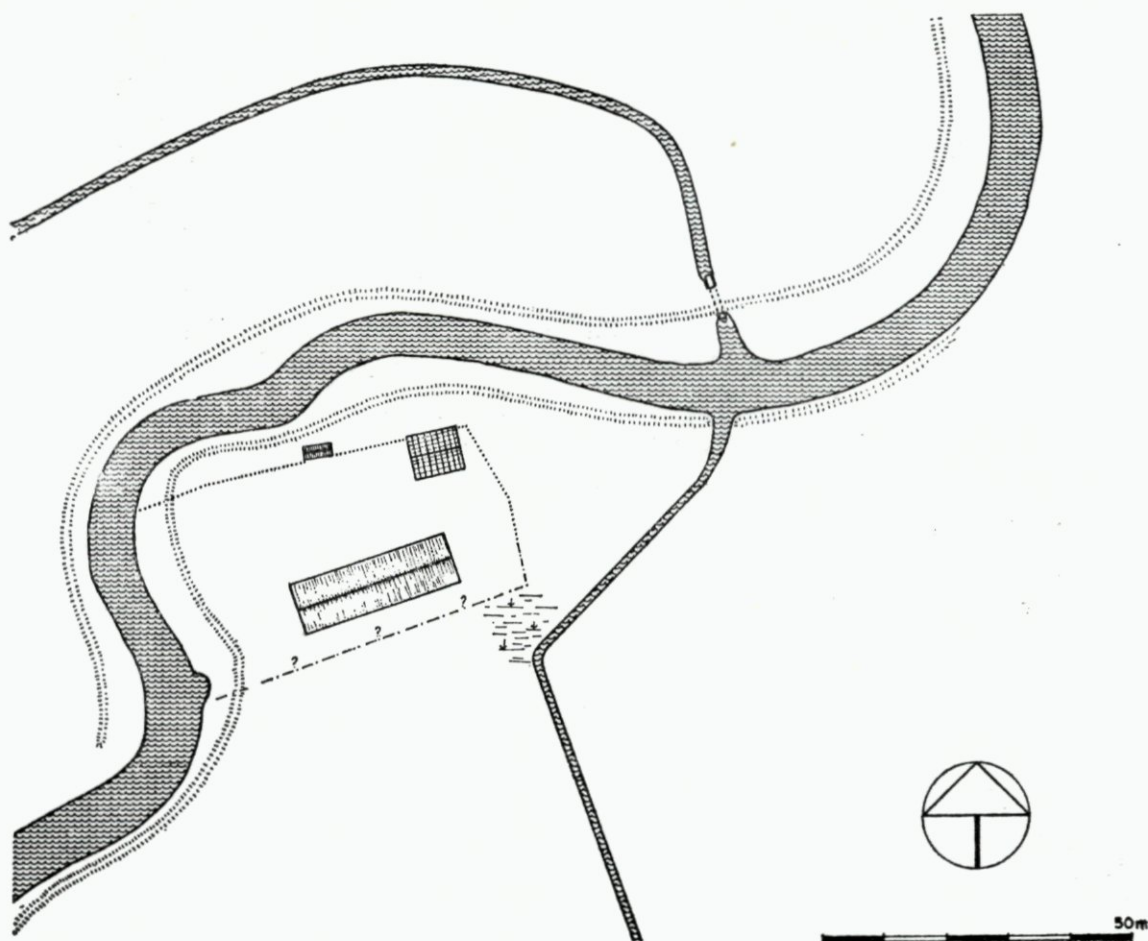

Fig. 3. Boerderij in het begin van de 3de eeuw.

de palen zijn aan te wijzen. Het grootste deel is in het westen verdwenen doordat zich hier later de zuidgevel van het tweede Romeinse huis bevindt en in de middeleeuwen de zuidgevel van een vakwerkhuis, dat een ingegraven grondbalk had en dus grondig de oudere restanten heeft vernield, terwijl in de 12de eeuw bij overstromingen zowel het middeleeuwse- als het Romeinse woonniveau vrijwel geheel zijn weggeschuurd.

In de noordelijke omtuining is een 2,50 meter brede opening tussen zwaarder paalwerk, waar veel liggend hout voorkomt en waar in de greppel resten van een houten bruggetje zijn aangetroffen. Deze doorgang ligt precies in het midden van het voor de woning liggende deel van het erf. Langs de noordzijde zijn tussen de greppel en de omtuining bomen geplant, gemiddeld twee meter van elkaar. Reeds in 1970 is gemeld dat de mond van de greppel van een houten duiker is voorzien, dit maakt het duidelijk dat wij hier te doen hebben met een sloot, die in de waterhuishouding een

Fig. 4. Boerderij in het midden van de 3de eeuw.

grotere rol heeft gespeeld, dan alleen maar om het erf aan drie zijden te omgeven. In 1971 is een zelfde duiker aan de noordzijde van de kreek aangetroffen, waar een zijkreekje in deze uitmondde. Aan dit kreekje lag geen bewoning, het fungeerde als afwatering voor het erbij gelegen in cultuur gebrachte land.

Op gelijke wijze zal de sloot rond de woning gediend hebben voor de ontwatering van het ten zuiden van de woning gelegen bouwland, dus ter plaatse van de tegenwoordige kerk en kerkhof. Deze afwatering is tot in het begin van de 3de eeuw in gebruik gebleven, blijktens het er in aangetroffen aardewerk. Dan wordt deze buiten gebruik gesteld. Reeds eerder is een nieuwe omtuining aangelegd, evenwijdig aan de oude, maar gemiddeld 9 meter verder naar het noorden en 4 meter naar het oosten (fig. 3).

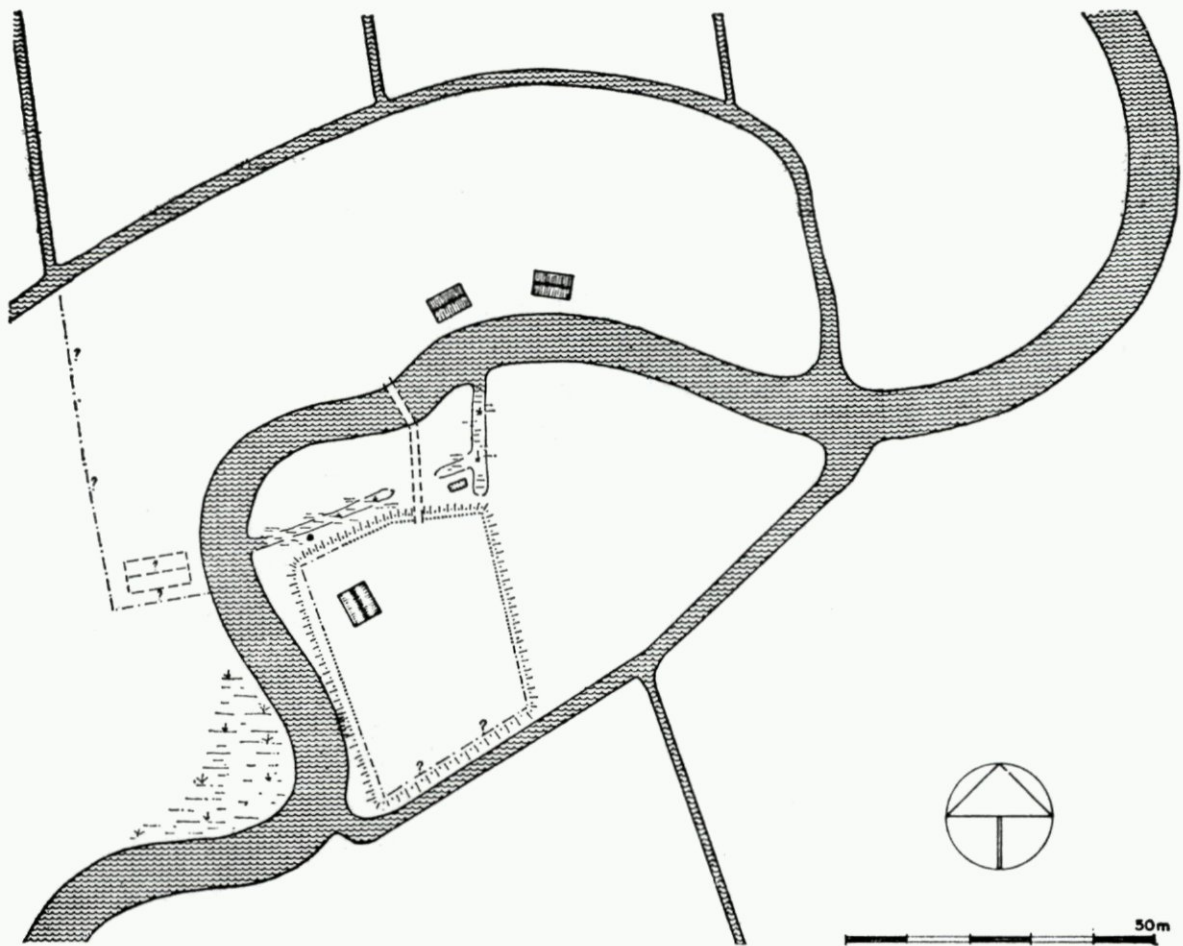
Aan de zuidzijde heeft men deze vermoedelijk laten aansluiten op de reeds bestaande. Binnen de buitenste omtuining wordt een reeds in 1971 beschreven horreum gebouwd $4,50 \times 4,75$ meter.

Langs de noordzijde loopt het restant van het bijna geheel verlandde kreekje.

Wanneer in de 3de eeuw het complex vrijwel geheel wordt vernieuwd (fig. 4), wordt de afwatering naar het noordoosten naar de kreek afgeleid, ongeveer daar waar zich nu de sloot tussen de Oostdorpseweg en het kerkhof bevindt, zeer waarschijnlijk bevindt zich ook hier in de mond een duiker, die dus praktisch tegenover die van de noordelijke afwateringskreek ligt. Het horreum wordt vergroot tot $7,00 \times 7,00$ meter en afgedekt met dakpannen en ten zuiden van het oude huis wordt een nieuw, drieschepig huis gebouwd, $8,20 \times 25,50$ meter. De omtuining aan de noord- en oostzijde blijft gehandhaafd en wordt alleen in de noordwesthoek vernieuwd, waardoor het erf hier nog iets uitgebreid wordt. Het vergrote horreum is met zijn noordwand nu in de omtuining opgenomen, evenals de zuidwand van een klein gebouwtje, $2,50 \times 5,50$ meter, dat juist ten noorden van deze ligt. Aan de zuidzijde moet de omtuining op 5 à 6 meter afstand van de zuidgevel van het huis hebben gelopen, maar het terrein is hier later zo sterk door het water vernield, dat hier geen sporen meer over zijn. Alleen in het westen, op de rand van de kreek, waar zeer veel paalwerk uit verschillende perioden bijeen stond, komen nog enkele palen voor, die tot deze omtuining kunnen hebben behoord. In het midden van de 3de eeuw breekt de bewoning af en wordt afgedekt met een kleipakket. De beide afwateringsgeulen blijven functioneren, die aan de noordzijde van de kreek verlegt zijn mond naar het westen, nadat de duiker is verstopt geraakt, dit zal ook het geval zijn geweest met de tweede, die een meer kreekachtig karakter zal hebben gekregen. Het voormalig woonerf ten zuiden van de kreek vormt hierdoor een schiereiland.

In de 9de eeuw begint opnieuw bewoning, zowel ten noorden als ten zuiden van de hoofdkreek (fig. 5). Uit de reeds genoemde grondboringen blijkt dat het schiereiland tot een eiland gemaakt is door het graven van een verbindingsgracht tussen de hoofdkreek en de knik van de zuidelijke afwateringsgeul. De bodem van deze gracht ligt op 3,07 meter min N.A.P., dat wil zeggen dat de bodem ongeveer 1,75 meter onder het toenmalige maaiveld ligt. Het gevolg hiervan is, dat het water van de kreek door de nieuwe gracht zijn weg zoekt en de afgesneden lus begint te verlanden. Ook in de nieuwe gracht treedt een verlanding op, bestaande uit klei, afgezet

Fig. 5. Reconstructie van de vroeg middeleeuwse hof.

in laagjes in een rustig milieu. In de boring aan de binnenbocht van de gracht is dit pakket 26 cm dik, waarbij de mogelijkheid bestaat dat hier reeds de top van het pakket door het watergeweld in de tweede helft van de 12de eeuw is geërodeerd; in de buitenbocht, ter plaatse van de andere boring op 8,60 meter afstand, is de hele vulling verdwenen en zelfs de gracht 15 cm dieper uitgeschuurd. De nieuwe gracht zal ongeveer 10 meter breed geweest zijn. Met de grond, die uit deze gracht gekomen is, is het westelijk deel van het eiland opgehoogd, op welke ophoging een terrein van vijfhoekige vorm met hoofdafmetingen 29×37 meter wordt omtuind. De noordzijde hiervan ligt op enige afstand van de kreek en wordt begrensd door een tweetal greppels, die voor de afwatering dienen. In de noordzijde is een doorgang op een punt tussen de beide greppels in. De ophoging is in de 12de eeuw grotendeels door het water weer opgeruimd, behalve op de plaats van een latere uitbreiding van dit erf en blijkt hier 60 cm te bedragen.

Kuberen wij de massa grond, afkomstig uit de nieuw gegraven gracht en delen wij deze door de oppervlakte van de terreinop-hoging, dan levert deze een gemiddelde hoogte van 70 cm op.

Op het erf heeft in de noordwesthoek een vrijstaand tweeschepig huis (fig. 5) gestaan, waarvan de nokrichting noordwest-zuidoost ligt. De lengte van deze as bedraagt 5 meter, de nok wordt gedragen door vijf zware ronde palen, die rusten op ingegraven liggers. De overige wandconstructies zijn verdwenen, wat te begrijpen is, daar het water hier de grond tot onder het romeinse maaiveld heeft weggeschuurd, zodat hier minstens 90 cm grond verdwenen is en hiermede de vlechtwerkwanden van het huis. De zijbeuken zullen, gezien het hier onder te beschrijven jongere huis, een breedte gehad hebben tussen de 2,50 en 3,50 meter, zodat het huis gemiddeld 5,50 meter breed zal zijn geweest. De geringe afmetingen wijzen erop dat dit geen boerderij is geweest, het grote erf en de zware paalconstructie dat wij hier niet met een arbeidershuisje hebben te doen.

Deze treffen wij wel aan op de noordelijke oever van de kreek. Hier wijzen woonlagen op drie huizen, waarvan de oudste twee ook reeds 9de eeuwse scherven vertonen. Van twee van deze huisjes is nog enig paalwerk van wandconstructies overgebleven, dat wijst op vrij lichte bouwsels, groot ongeveer $4,00 \times 6,00$ meter, gelegen op de noordelijke oeverwal van de kreek.

Het terrein, waarop zij met hun erven liggen, wordt aan de noordzijde begrensd door het nog steeds aanwezige zijkreekje, waarvan reeds in de romeinse tijd melding is gemaakt. Ten westen van de hoofdkreek wordt het terrein begrensd door een omtuining die oost-west loopt, welke slechts over een korte afstand kon worden onderzocht, maar zich minstens 16 meter naar het westen uitstrekt en zeer waarschijnlijk hierna naar het noorden loopt tot aan de zijkreek, het gemiddeld 50 meter bij 120 meter grote erf in het westen begrenzend. In de zuidwesthoek van dit erf, dicht bij de kreek, is nog zwaar paalwerk aangetroffen, dat niet nader onderzocht kon worden, maar dat wijst op een gebouw van andere allure dan de kleine woonhuisjes, mogelijk een bedrijfsgebouw, b.v. een graanschuur, die met het oog op brandgevaar op enige afstand van de woningen lag. In de zijkreek lozen over de breedte van het erf drie evenwijdig aan elkaar lopende kavelsloten, die het bouwland ten noorden van de hof in bijna 60 meter brede, noordzuid lopende

akkers verdelen. Tussen de beide erven zal ongeveer ter plaatse van de doorgang in de omtuining van het zuidelijke erf over de kreek een brug hebben gelegen.

Merkwaardig is een zware ronde paal, die op ongeveer 2 meter afstand buiten de noordwesthoek van de omtuining van het zuidelijke erf diep is ingegraven, waartegen door middel van een lichtere paal een runderschedel ligt vastgeklemd. De vraag dringt zich op of wij hierin een bouwoffer uit de 9de eeuw in het reeds gekerstende karolingische gebied mogen zien.

Zoals reeds eerder is vermeld, bestaat het aardewerk voor een belangrijk deel uit geïmporteerd materiaal uit het Rijngebied: lichtkleurige reliëfband-amforen, Badorfaardewerk met radstem-pel versiering en kookpotten met lensvormige bodems. Een kogel-potscherf moet hier met name worden genoemd, nl. een rand-scherf, die verschraald is met schelpgruis, een type wat tot nu toe niet in het Maasmondgebied is aangetroffen. Deze komen wel noordelijker voor, o.a. in de omgeving van Den Helder, waar zij in één milieu met reliëfband-amforen zijn aangetroffen.

Na ongeveer een eeuw wordt het zuidelijke erf uitgebreid over een breedte van 4,50 meter naar het oosten en het eerste huis vervangen door een nieuw, dat nu echter niet vrij op het erf staat, maar met zijn oostwand is opgenomen in de oostelijke omtuining (fig. 6). Dit huis is eveneens tweeschepig; de nok is noord-zuid gericht en wordt over een lengte van 8,50 meter gedragen door elf zware, ronde palen, die nu niet op sloffen rusten, maar voorzien zijn van lange, aangehakte punten. De oostelijke beuk is 3,50 meter breed, de wand bestaat uit vlechtwerk, de ruimte lijkt niet te zijn onderverdeeld, waardoor één vertrek wordt gevormd van 3,50 × 8,50 meter. De westelijke beuk is smaller, gemiddeld 2,00 meter, de palen van de westwand zijn zwaarder dan die van de oostwand en deze eerste moet dan ook bijna tweemaal zo hoog als de tweede zijn geweest, in het midden is deze palenrij over een lengte van 4 meter onderbroken. In het midden van het kwadrant van het zuidelijk deel van de westbeuk bevindt zich een zware paal, waardoor de indruk gewekt wordt dat we hier te doen hebben met een trapconstructie in hout, zoals wij deze o.a. in Frankrijk in steen kennen sedert de 11de eeuw. Deze trap kan toegang gegeven hebben tot een insteek op halve hoogte van de westbeuk en mogelijk door het dakvlak gegaan zijn als een bescheiden houten torentje. De ver-

Fig. 6. De Hof in de 11de eeuw.

onderstelde insteek kan in het midden van de beuk de open ruimte overbrugd hebben, op deze wijze een open portiek vormende.

In een latere fase is de grote oostruimte in drieën verdeeld door vlechtwerkwanden, die op een ingegraven grondbalk rusten en mogelijk omtrent deze tijd is men het oostelijke deel van het eiland als veeweide (voor paarden?) gaan gebruiken. Men heeft dit lagere deel omtuind en laat de omtuining van het erf vervallen, met uitzondering van de oostelijke zijde, die in de nieuwe omtuining is opgenomen. Deze laatste wordt nog eenmaal naar het noorden uitgelegd tot praktisch op de oever van de kreek. Het grazende vee schijnt toch aan de achterwand van het huis schade te hebben aangericht, want ten oosten ervan, op ongeveer 1,20 meter afstand, wordt een omtuining opgericht en ongeveer gelijktijdig wordt nu een geheel nieuw huis in vakwerkbouw gebouwd met ingegraven grondbalken en tweeschepig, $4,40 \times 21,00$ meter (fig. 7). In het erf schijnen lagere punten te zijn ontstaan door inklink ter plaatse van

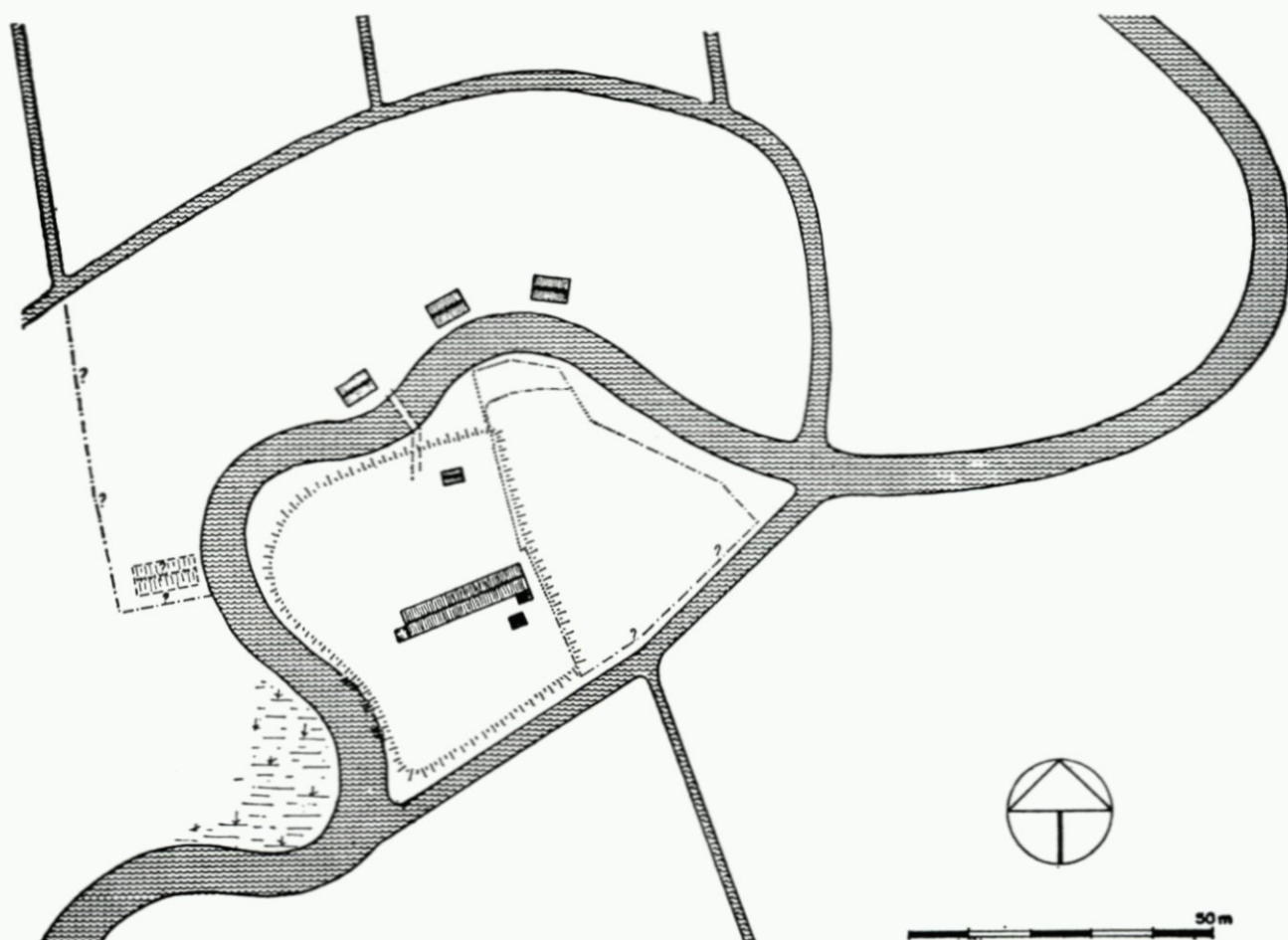

Fig. 7. De Hof in de 12de eeuw (zie ook R.Jaarb. 1971 en '72).

de vroegere afwateringsgeul uit de romeinse tijd en van de uitbreiding in oostelijke richting van het middeleeuwse erf.

Hier wordt in het nieuwe huis liggend hout, waaronder boomstammen, aangebracht, die zich in het oude huis ook tussen de beide latere grondbalken bevinden, zodat dit vak als een uitbouw van de nieuwe constructie wordt gebruikt. De gehele middenrij palen van het oudere huis verdwijnt echter en komt zelfs ten dele onder de grondbalken van het nieuwe te liggen. De palen van de 'traptoren' worden echter alle door nieuwe vervangen, zodat deze constructie herbouwd schijnt te zijn, nu echter vrijstaand.

De noordwesthoek van het huis op de plaats van de romeinse geul is toch sterk gaan verzakken, zodat men hier de hoekpaal in de richting van de diagonaal met een balk buiten het huis heeft geschoord, evenals de middenstaander van de westwand. Tegen deze wand heeft zich ook een kleine aanbouw bevonden, uitgevoerd in vlechtwandconstructie.

De jongste wijziging is een uitbreiding van het erf, door ophoging, naar het noorden tot aan de kreek, waarbij de hiervoor genoemde afwateringsgreppels worden afgedekt. Daar in een van deze de lensvormige bodem van een kan uit Andenne aanwezig was, moet deze uitbreiding in de 12de eeuw hebben plaatsgevonden. Op deze ophoging boven de greppel is een vrijstaand gebouwtje opgericht, groot $2,50 \times 3,80$ meter, voorzien van een stookplaats, mogelijk een bakhuisje.

Het gehele complex wordt, zoals reeds eerder is vermeld, in 1164 door het water verwoest. Hierbij wordt de gracht aan de zuidzijde tot een kreek uitgeschuurd, die echter door de grote massa's slib en zand weer grotendeels wordt opgevuld tot ca. 2,00 meter min N.A.P. Hierna treedt een rustiger verlanding op, die opnieuw afgebroken wordt door een zeer veel zand bevattend pakket, in laagjes afgezet, waarvan de top aan de buitenbocht van de kreek op 1,37 meter min N.A.P. ligt, aan de binnenbocht op 1,21 meter min N.A.P. (fig. 8 en 9, zie ook Rotterd. Jaarboekje 1971 en 1972).

Hierna vindt een rustige opslibbing plaats aan de buitenbocht 26 cm dik, aan de binnenzijde slechts 7 cm, waaruit blijkt dat de stroomsnelheid zeer gering is geworden. Uiteindelijk wordt de depressie van de kreek, met uitzondering van een restgeultje, dat thans de grenssloot van het kerkhof is, opgevuld tot 0,79 respectievelijk 0,81 meter min N.A.P.

Ten gevolge van de overstromingen zijn een aantal geulen van verschillende diepte in de richting noord-zuid door het eiland uitgespoeld en ten dele weer verland. Van de meest oostelijke was in de 14de eeuw het noordelijke deel nog aanwezig, hierin is veel afval, o.a. aardewerkscherven, afkomstig van de stenen boerderij gestort, dat later afgedekt is met slooppuin van deze boerderij. In 1379 wordt de boerderij, die dan eigendom is van Jacob Storm, voor het laatst vermeld in verband met de betaling van een erop rustende thijns ²).

In de volgende bewaarde rekening over het jaar 1382 wordt nog slechts het land vermeld, met als nieuwe eigenaar heer Jan van der Burch, die als zodanig nog in 1398 voorkomt, hierna vertonen de rekeningen van het rentmeesterschap van Poortugaal een hiaat tot 1459 ³). Heer Jan van der Burch is priester en kanunnik te Geervliet. Dit kapittel bezit het collatierecht van de kerk van Poortugaal en als in 1382 het land aangeduid wordt als '5 mete lant, die

Fig. 8. De Hof met houten kerk in het jaar 1200 (zie ook R.Jaarb. 1971 en '72).

gheleghen sijn onder sijn huis bi der kercke', dan blijkt inmiddels een nieuw huis te zijn gebouwd, dat echter niet op het terrein zelf staat, maar er naast. Dit moet het huis zijn, dat in het einde van de 14de eeuw gebouwd is ter plaatse, waar in de 13de eeuw twee elkaar opvolgende houten huizen hebben gestaan en waarvan in 1970 een 15de eeuwse kelder is teruggevonden. Daar de top van de woonheuvel reeds voor het onderzoek geheel was verdwenen, zijn wij voor de datering aangewezen op het in de verschillende taluds van de nu gevormde en later uitgebreide woonheuvel aanwezige scherfmateriaal.

Dit bevat o.a. een deel van een met een paars engobe overtrokken drinkbekertje, te dateren in het laatste kwart van de 14de eeuw.

Fig. 9. De Hof met motte en bakstenen kerk in het midden van de 12de eeuw (zie ook R.Jaarb. 1971 en '72).

Heer Jan van der Burch behoort tot een jongere tak van het adellijke geslacht van die naam, afkomstig uit Rijswijk en wordt voor het eerst vermeld op 7 mei 1368 te Maasland, op 24 juni 1376 is hij kanunnik en op 3 oktober 1377 krijgt hij een bedijkingsconcessie van de Heer van Putten voor Zwaardijk en het aangrenzende gebied⁴). Heer Jan werkt hierbij samen met een groep niet nader genoemde metgezellen, maar schijnt de bedijking niet tot een goed einde te hebben gebracht, want op 6 april 1382 is Zwaardijk nog steeds een uitgors en wordt opnieuw ter bedijking uitgegeven aan een ander consortium, waarvan met name worden genoemd Jan van Almonde Willemsz. en Herman Claesz., schout van Poortugaal.

Heer Jan moet een tamelijk kapitaalkrachtig man zijn geweest en niets weerhoudt ons, om in hem de pastoor van Poortugaal te zien. Het is de vraag of het octrooi van 1377 inderdaad tot bedijkingswerkzaamheden heeft geleid, het is nl. opmerkelijk dat geen medewerkers met name er in worden genoemd. Waarschijnlijk heeft Heer Jan als vooraanstaand man in Poortugaal van de Heer van Putten het verzoek gekregen een consortium te vormen om Zwaardijk te herdijken, dat als jonge polder met de Riederwaard in 1372 is ondergegaan, en is hij hierin niet geslaagd. De Heer van Putten herhaalt de poging in 1382, nu met de schout van Poortugaal en een vroegere ambachtsheer van Pernis, ditmaal met meer succes.

Op de hoek van de Groene Kruisweg en de Burgemeester Frans van der Poest Clementlaan is tijdens de jongste oorlog een grote boerderij afgebrand, die aan de noordwestzijde lag. De fundering van de boerderij is nog aanwezig in het terrein, dat in verband met de bouw van het metrostation Poortugaal bestemd is als parkeerterrein en hiertoe afgegraven wordt en waardoorheen leidingen worden aangelegd.

Ter plaatse is een onderzoek ingesteld, waarvan het doel was, de ouderdom van dit woonerf vast te stellen. Het ligt nl. op de zate van de laat 12de eeuwse dijk van de oudste ringpolder, op het punt waar de Kruisdijk, aangelegd sedert 1382 als zuidelijke dijk van de polder Zwaardijk, op deze oudere dijk aansluit. Het zuidelijk deel van deze dijk wordt drogedijk na de bedijking van Albrandswaard, volgens octrooi van graaf Willem van Beieren voor heer Jacob van Rijsoerde, ridder, op 18 april 1411 gegeven⁶).

De teen van de dijk aan de westzijde ligt op 14 meter afstand van de huidige erfscheiding langs de weg. Op het noordelijke deel van het erf is de dijkzate verbreed tot bijna 19 meter, waarbij de binnendijksloot, die langs de teen van de dijk loopt, is omgelegd. Het aldus gevormde erf is ter lengte van 25 meter onderzocht, het overige deel ligt in het perceel, dat er ten noorden aangrenst. Een brokje metselwerk, opgetrokken uit secundair verwerkte steen, groot $5,5/6,5 \times 13,5 \times \dots$ en $6,5/7,5 \times 13,5/14 \times 29/29,5$ cm, was hier aanwezig.

Gezien het feit, dat de stenen niet in mortel, maar in klei waren gelegd, hebben wij hier te doen met funderingswerk, dat zich oorspronkelijk onder het maaiveld heeft bevonden. De top van het erf

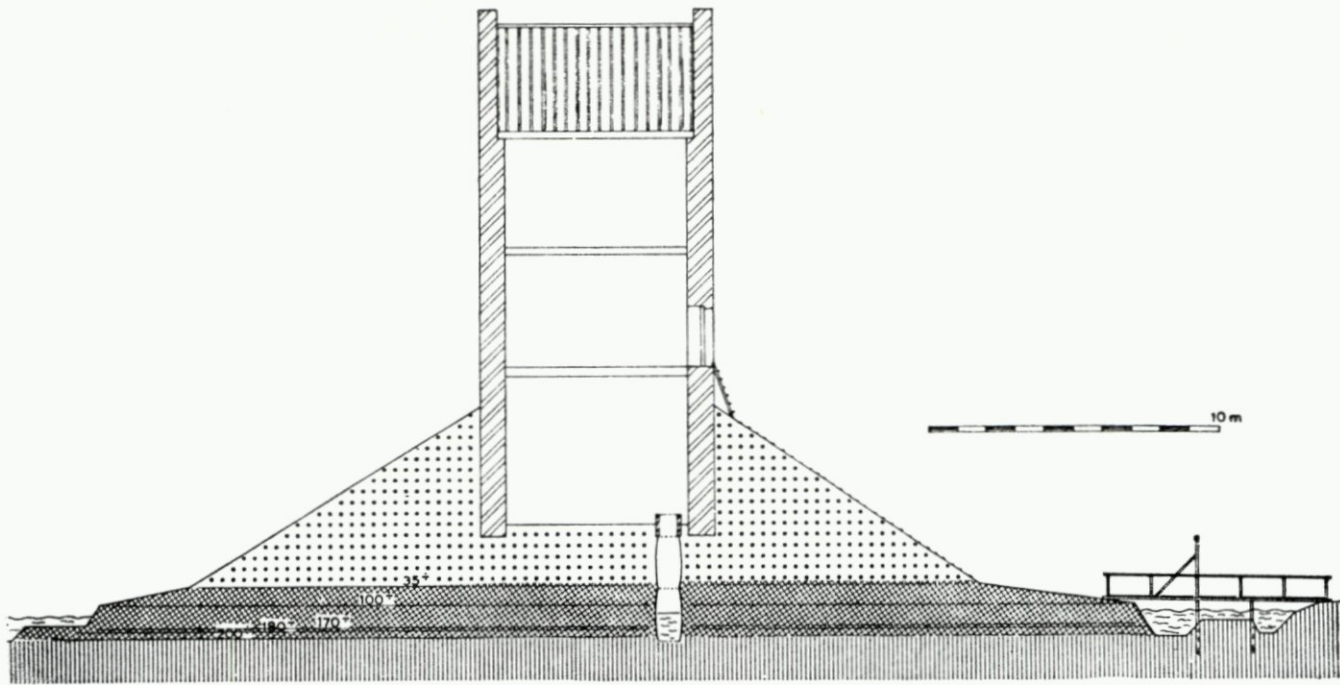

Fig. 10. Reconstructie van de motte (zie ook R.Jaarb. 1971).

zal op 0,80 a 1,00 meter plus N.A.P. hebben gelegen. De nieuwe sloot is gevuld met afval en mestlagen, waarover heen bij vergroting van het erf klei is opgebracht. Het oudste aardewerk, dat is aangetroffen dateert uit omstreeks 1400.

De boerderij wordt vermeld in een niet gedateerde memoriestichting in de kerk van Poortugaal, nl. door Neeltge Wollebrant Janszoonsochster, tweede echtgenote van Doen Beyensz. Zij vestigt hiertoe een rente op $2\frac{1}{2}$ lijn land buiten Zwaardijk (d.w.z. ten zuiden van de Kruisdijk), gelegen onder het huis van haar man, langs de Kruisdijk ⁷⁾. De datering van deze stichting kan benaderd worden door de volgende gegevens. Haar echtgenoot, die bij de stichting nog in leven is, wordt opgevolgd door zijn oudste zoon Beye Doedijnsz. als leenman voor 2 gemet land aan de Hofweg op 11 september 1452 ⁸⁾. Haar grootouders Jan Boot Woutersz. en May en haar ouders Wolbrant Jansz. en Lijsbeth stichten eveneens memoriën, elk verzekerd op een helft van 3 gemet land in het Kortambacht, voor welk ambacht een bedijkingsoctrooi is gegeven op 25 februari 1411 ⁹⁾. Daar zij tot de derde generatie behoort, zal haar memorie omstreeks 1450 zijn gesticht.

Genoemde Beye Doedijnsz. koopt op 8 december 1455 van de Heer van Putten twee droge dijken, nl. de Zweerdijcse dijk (in 1641 de Cruysdijk genoemd) en de dijk langs de molen binnen Poortu-

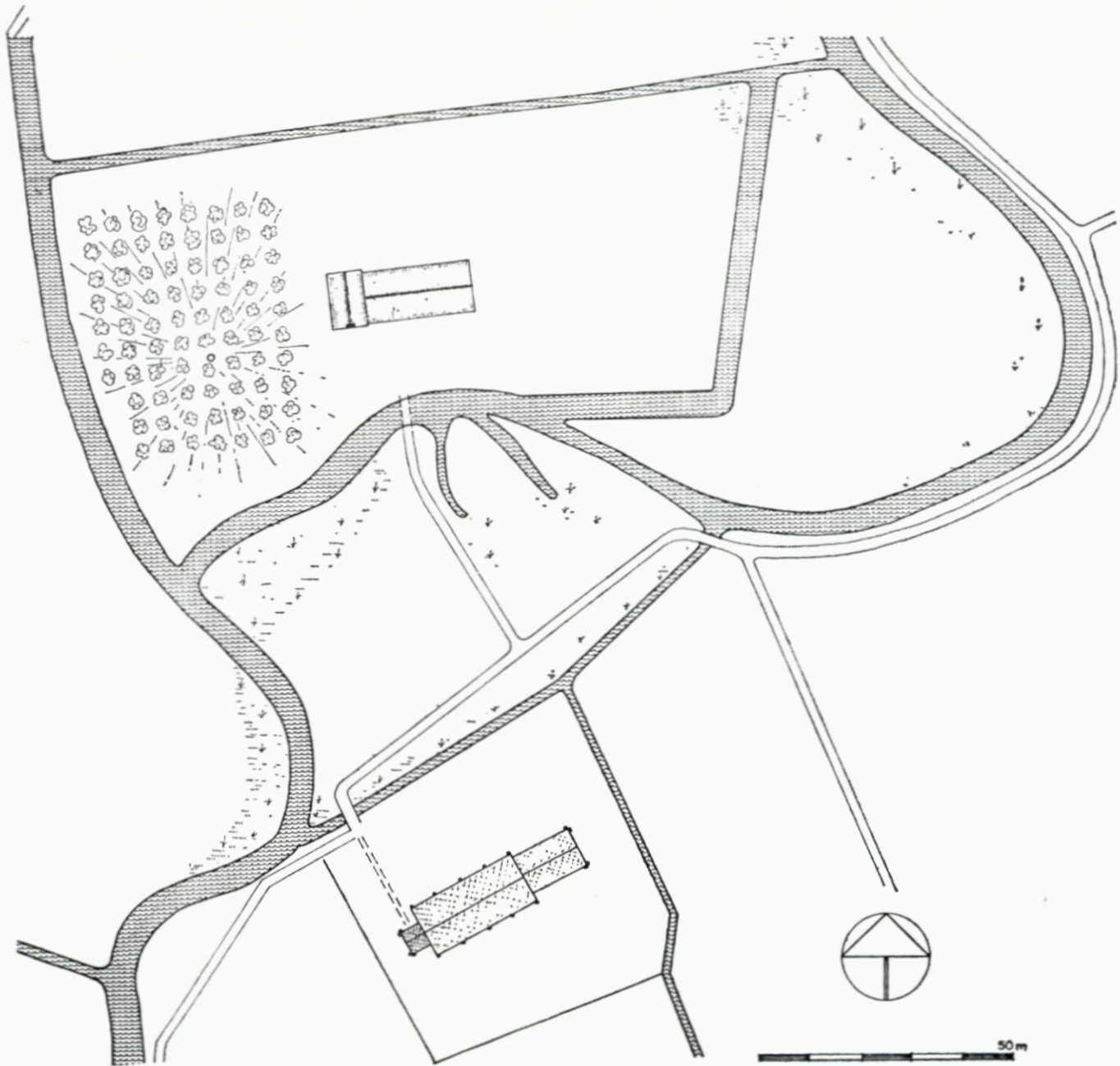

gaal (de latere Molendijk) onder leenverband. Het deel van de droge dijk tussen de Kruisdijk en het kasteel Valckensteyn (in de middeleeuwen de Steenhuysdijk genoemd en nu de Burgemeester Frans van der Poest Clementlaan), waaraan de boerderij ligt, blijft echter tot de domeinen van Putten behoren. Dit stuk dijk wordt nl. in kleine percelen uitgegeven tegen een jaarlijkse recognitie in de vorm van kapoenen, welke niet in natura worden betaald, maar in geld en wel 3 penningen per stuk.

In de rentmeestersrekening over 1379 komen zij niet voor, de eerstvolgende nog aanwezige rekening over 1382 vermeldt zonder nadere specificatie vijftien kapoenen. In 1383 zijn deze wel gespecificeerd in zes hofsteden van twee hoenders elk en een van drie hoenders, die bij de kerk gelegen is en waarvan eigenaar is Coman Pieter. Tussen 1379 en 1382 hebben twee gebeurtenissen plaatsgevonden, nl. de bedijking van de polder Zwaardijk in 1382 waardoor de Steenhuysdijk tot droge werd, maar tevens is op het hofterrein bij de kerk de stenen boerderij gesloopt en door heer Jan van der Burch op een hoekje van het terrein, dat niet tijnsbaar is, een nieuw huis gebouwd, dat in 1382 met name als zijn eigendom wordt vermeld, maar hierna niet meer. Waarschijnlijk is het reeds het volgende jaar in het bezit van Coman Pieter, die voor het kleine stukje voormalig domein drie kapoenen per jaar moet betalen. Van de overige zes hofsteden, die allen met een gelijk aantal kapoenen zijn belast, wordt er één aangeduid als de hofstad van Puddikenpoel.

De Puttepoelseweg loopt vanaf de Steenhuysdijk ten westen van het Valckensteynse blok naar het noorden, zodat deze hofstad ongeveer op deze plaats heeft gelegen. De ligging van de andere vijf hofsteden wordt aangeduid door middel van de eigenaars van de percelen land, waarvoor zij aan de dijk liggen.

Tot en met 1389 blijft het aantal hofsteden gelijk, zij het dat in 1384 er een van eigenaar is gewisseld. De eerstvolgende lijst is van 1395 en er zijn dan twee hofsteden bijgekomen, nl. de hofstad van Oestdorp, gelegen waar de Oestdorpseweg de dijk bereikt, en een tweede gelegen voor het land van Wouter Plas, beiden belast met elk twee kapoenen. Over 1397 bezitten wij geen gegevens, maar in 1398 komt als nieuwe post erbij Dirc Philipsz., die voor de dijk tussen Oestdorp en de Nieuwedijk twee kapoenen betaalt. Nu volgt het hiaat in de rentboeken en rekeningen van de Puttense domeinen

Fig. 11. Bakstenen boerderij in het midden van de 14de eeuw (zie ook R.Jaarb. 1971 en '72).

en in de eerstvolgende, die van 1459, zijn de kapoenen langs de Steenhuysdijk met inbegrip van de hofstad bij de kerk niet als een afzonderlijke post verantwoord, maar tot één lijst verenigd met de kapoenen, die betaald worden voor hofsteden, gelegen langs de drogedijk aan de zuidzijde van de Eijffelpolder, die in de oudere rekeningen afzonderlijk staan.

De Steenhuysdijk vormt nu de kop van de lijst, maar de volgorde van de hofsteden is nu gewijzigd. In de oudere lijsten staat de hofstad van Puddikenpoel nl. op de zevende plaats, in de nieuwe

lijst op de derde. Waarschijnlijk is de nieuwe lijst topografisch gerangschikt van noord naar zuid, terwijl in de oudere lijsten nieuwe hofsteden onderaan werden bijgeschreven, onverschillig op welke plaats aan de dijk zij lagen. Van de hofsteden langs de Eijffel (dertien in 1396 en vijftien in 1459) betalen in het eerste jaar er slechts vier elk twee kapoenen, de overige een oneven aantal één of drie. Nu vinden wij de vier terug in de lijst van 1459, waarbij wij het geluk hebben, dat een ervan de eerste van de lijst is. Hierdoor blijkt de lijst van de Steenhuysdijk acht posten te bevatten met inbegrip van de hofstad bij de kerk, in tegenstelling tot tien in 1398; het aantal hoenders is gestegen van 21 tot 25, dat wil zeggen dat enkele ervan vergroot zijn en daardoor meer hoenders betalen. Dit is het geval met de hofstad bij de kerk; betaalde Coman Pieter als enige een oneven aantal kapoenen, nl. drie, nu geschiedt dit door Coman Vranck, die er vijf betaalt. Het erf moet naar het noorden met een stukje domeingrond zijn uitgebreid en inderdaad is in 1970 een dwarsloot in het erf aangetroffen, ten noorden waarvan de uitbreiding moet liggen.

Jacob Bogaert betaalt acht kapoenen, welke post ontstaan moet zijn uit de samenvoeging van vier oudere, er blijft dan ten slotte een nieuwe post over en dit lijkt de laatste te zijn, nl. Beye Doensz. betaalt twee kapoenen voor Thomas hofstad ¹¹). Deze hofstad, die een eigen naam voert, komt niet voor in de lijsten van 1398 en ouder. De hofstad ligt precies dwars voor de Kruisdijk en is vermoedelijk pas uitgegeven, nadat de polder Albrandswaard tegen het land van Poortugaal is aangedijkt, dus in of na 1411. Het oudste daar gevonden aardewerk bevestigt dit. Opmerkelijk is dat blijkens de rekening van 1459 Beye Doensz. ook in het bezit is van het oude Hofterrein, waarvoor hij de thijns betaalt. Dit maakt het plausibel dat dit goed ook al in één hand was bij het uitgeven voor de eerste maal van de hofstad en dat het in de fundering van de boerderij gebruikte sloopmateriaal geheel of ten dele afkomstig is van het Hofterrein.

Een derde onderzoek te Poortugaal vond plaats aan de Achterweg 15, waar een boerderij op een lage woonheuvel is gelegen op de westelijke oeverwal van de Breede Vliet. Deze boerderij is thans eigendom van de gemeente Poortugaal, die tot het onderzoek alle medewerking verleende.

Het gebouwencomplex dateert vrijwel geheel uit het einde van de 19de eeuw en bij het graven van een ventilatiekoker in de schuur ten behoeve van een aardappelbewaarpplaats omstreeks 1963, is hier een drinkbekertje aangetroffen van ruw verschaald materiaal, te dateren omstreeks 1300. Dit is thans nog in het bezit van de erfgenamen van de toenmalige eigenaar, de heer G. J. Vermaat.

Er is een dwarsprofiel gemaakt aan de zuidzijde van de schuur, zo dicht mogelijk bij het woonhuis. Dit profiel levert de volgende gegevens op:

De oudste bewoning vindt plaats op het niveau van de oeverwal, die hier op 0,66 meter min N.A.P. ligt. Het erf vertoont de bekende verschijnselen van modderbandjes, ontstaan door het opbrengen van schone grond, om te voorkomen dat het te drassig wordt.

In het laatste kwart van de 14de eeuw wordt het echter in éénmaal opgehoogd tot 0,26 meter plus N.A.P. Het huidige maaiveld ligt thans op 0,66 meter plus N.A.P. Het erf zal ter plaatse van het woonhuis nog wat hoger hebben gelegen dan bij de schuur is vastgesteld, maar de jongste ophoging kan zeer goed een gevolg zijn van de aanleg van de grote kaaskelder, welke zich nog onder het woonhuis bevindt.

Samenvattend kunnen wij stellen, dat hier in de 13de eeuw op het maaiveld is gewoond en dat ook hier het bekende verschijnsel van het opwerpen van een woonheuvel in het einde van de 14de eeuw plaats heeft, zoals ook is geconstateerd op het oostelijke deel van het Hofterrein.

In 1960 zijn riolerings sleuven getrokken ten behoeve van de aanleg van een nieuwe woonwijk op de plaats van de in 1867 gesloopte boerderij 'De Oude Stee', uit welke sloop een bijzonder fraaie dubbele eikenhouten bedstede is gered, die nu deel uitmaakt van de collectie van het Historisch Museum te Rotterdam.

Deze boerderij lag op de oostelijke oeverwal van de Breede Vliet en vertoonde eveneens bewoning op het maaiveld sedert het einde van de 12de eeuw. Zij was in het begin van de 17de eeuw in het bezit van het echtpaar Willem Hendrikcsz. Hoogwerf en Neeltje Aertsdochter van Driel, dat op 13 september 1605 te Poortugaal trouwt. De man is afkomstig uit Barendrecht, waar zijn broer dijkgraf is. Deze, noch diens zoons voeren de naam Hoochwerf als geslachtsnaam, zij komen voor onder de namen Steedehouder,

Jongedijkgraaf, Den Bootser en Nieuwenboer. Dit maakt het plausibel dat Willem zijn naam ontleent aan de boerderij, die dan oorspronkelijk de Hoogwerf zou hebben geheten ¹²⁾.

RIDDERKERK-SLIKKERVEER

De conservering van de overblijfselen van het Huis te Woude is voltooid; het opnieuw opgetrokken metselwerk is afgedekt met een bitumen laag en binnen de ommuring is de grond aangevuld tot even beneden het peil van het oorspronkelijke vloerniveau. (Zie afb. 39 en 40).

Bij het schonen van een sloot buiten de noordelijke dijk van de polder Oud Reyerwaard is een pijpaarden amfora gevonden, daterende uit het einde van de tweede- of het begin van de derde eeuw. Reeds eerder zijn ter plaatse van de opgraving van het Huis te Woude enkele romeinse scherven gevonden. Het kruikje is in het bezit van de heer W. van Gent te Slikkerveer.

SCHIEDAM

Tijdens grondwerkzaamheden ten behoeve van de bouw van een nieuwe brandweerkazerne op een terrein tussen de Dam, de Breedstraat, de St. Janssteeg en de St. Pietersteeg zijn enkele funderingen aangetroffen, welke zijn onderzocht door de heren Chr. de Roo en C. A. H. M. van Es, respectievelijk vertegenwoordigende het Stedelijk Museum en het Gemeente Archief te Schiedam. Het geheel is in tekening gebracht door de heer Th. van Straalen van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

Op het noordelijk deel van het terrein is het restant aangetroffen van een gebouw, gelegen op ca. 15 meter uit de rooilijn van de Breedstraat en bestaande uit een dwarshuis, groot uitwendig 4,00 × 7,80 meter waarop een lang gebouw aansloot, waarvan de zuidmuur nog over een afstand van 15,50 meter aanwezig was. In het voorhuis bevond zich aan de zuidzijde een klein keldertje. De westgevel is opgetrokken van steen 22,5 × 10,3 × 5,7 cm, aan de noordgevel is steen 18 × 9 × 4,2 cm verwerkt en aan de zuidzijde 16,5 × 8,2 × 5,7 cm, naast steen van 22 × 11 × 5 cm.

Het gebouw wekt de indruk van een boerderij te zijn. Noch op de kaart van Schiedam door Van Deventer uit ca. 1560, noch op die van Reyn uit 1598 komt bebouwing op dit binnenterrein voor, die mogelijk uit het begin van de 17de eeuw dagtekent. Deze is dan

echter alweer verdwenen in 1760 op de kaart van Bol-Es, waarop ter plaatse een tuinaanleg is aangegeven.

Het brok fundering dat ten zuiden ervan ligt, bestaat uit steen $24,5 \times 11,2 \times 5,5$ cm en kan uit het eerste kwart van de 15de eeuw dateren.

SPIJKENISSE

Bij de aanleg van een sleuf ten behoeve van een hoofdriool in de polder Klein-Hekelingen zijn enige sporen van een nederzetting uit de ijzertijd aangetroffen, aardewerk en enkele paaltjes. Het geheel is afgedekt door een dik kleipakket en maakt de indruk sterk door water te zijn vernield.

VLAARDINGEN

De fundering van het in 1965 en 1967 onderzochte kasteel Steenhuisen (R.J. 1966 en 1968) is uitgebroken in verband met de aanleg van een weg over het terrein. Van de door de Dienst van Gemeentewerken van Vlaardingen geboden gelegenheid is gebruik gemaakt nog enkele, indertijd niet onderzochte punten, nader te bezien.

Ter plaatse van het 17de eeuwse poortgebouwtje was nog enig muurwerk van middeleeuwse steen aanwezig, die echter secundair verwerkt was. Dit metselwerk rustte op de puinbaan van de gesloopte zuidmuur van de binnenplaats, de breedte van deze muur, die in 1967 niet viel te bepalen, blijkt 1,20 meter te zijn geweest. Van deze muur blijkt echter het gedeelte ten westen van het voormalig poortgebouwtje, evenals het op de woontoren aansluitende deel van de westmuur nooit gebouwd te zijn geweest. Dit zelfde geldt voor het grootste deel van de noordmuur en een deel van de erop aansluitende westmuur. Dit wil zeggen dat het complex niet voltooid was op het ogenblik van de sloop in 1351. Bij deze gelegenheid heeft men de afbraaksteen gebikt op de binnenplaats en het onbruikbare puin aan de noordzijde in de gracht gestort, op deze wijze een dam in de richting van de boerderij vormende. Ter plaatse waar in de noordwesthoek de walmuur ontbreekt, zijn palen van een beschoeiing aangetroffen. Zoals bekend wordt het huis voor het eerst vermeld op 25 maart 1317, wanneer het samen met ongeveer 30 ha land als geconfisqueerd goed door de graaf wordt verkocht aan zijn klerk Willem van Brawode, die het land kennelijk als geldbelegging heeft beschouwd en geen geld aan de afbouw van het huis heeft gespendeerd.

Op 15 augustus 1326 verkoopt deze het complex aan Christina van Duvendoorde, echtgenote van Aernout van den Dorpe, zetelende op het kasteel het Huis te Dorp in Schipluiden. Na haar kinderloos overlijden in 1329 erft haar broer heer Willem van Duvendoorde het. Deze is in 1350 het hoofd van de Hoekse partij, zodat zijn goederen verbeurd verklaard worden en het huis, dat nog steeds onvoltooid is, gesloopt wordt. Dit verklaart het feit dat tijdens de verschillende opgravingscampagnes praktisch geen enkele middeleeuwse scherf in het complex is aangetroffen, in tegenstelling tot in dat van de ten noorden ervan gelegen boerderij.

De woonheuvel van de boerderij, waarop tijdens het onderzoek in 1965 een gronddepot lag, waardoor slechts de oostelijke helft gedeeltelijk bekeken kon worden, valt niet onder de weg, maar in een groenstrook er langs.

Er is een noord-zuid gerichte profielsleuf door het vroegere erf gemaakt, waaruit bleek, dat de bewoning in de eerste helft van de 14de eeuw plaats vond op het daar aanwezige maaiveld, dat gelegen is op een pakket stugge, roestige klei, dat waarschijnlijk in de tweede helft van de 12de eeuw is afgezet op een humeuze kleilaag, waarin veel houtresten (wilg) voorkomen.

De ophoging van de woonheuvel bedraagt 1,40 meter en bevat in de top als oudste scherven blauwgrijs, gesmoord aardewerk uit het einde van de 14de eeuw. De woonheuvel lijkt, evenals reeds elders in Vlaardingen, o.a. op de Clattenburg en de Jaep Jan Cock woning, is geconstateerd, in het laatste kwart van deze eeuw in éénmaal te zijn opgeworpen.

In 1967 is in de grond, welke afkomstig was uit de sloot, die dwars door de vroegere binnenplaats loopt en kort hiervoor was uitgediept, een enkele scherf van een kogelpot van het pafraath-type gevonden, daterende uit de 12de eeuw.

In de gracht is een tinnen lepel uit de eerste helft van de 17de eeuw aangetroffen, die is overgedragen aan de archeologische collectie van de gemeente Vlaardingen.

IJSSELMONDE

Dank zij de bijzonder grote medewerking van de Dijkkring IJsselmonde konden de funderingen van het in het laatste kwart van de 15de eeuw gebouwde kasteel worden onderzocht, die in verband met de aanleg van de nieuwe Deltadijk moesten verdwijnen.

Op de bouwgeschiedenis van dit huis en de hier gedane vondsten in de beerputten ervan zal in het volgende verslag nader worden ingegaan.

ZWARTEWAAL

Op verzoek van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek is een proefopgraving gedaan op een terrein, dat vermeld wordt sedert de eerste helft van de 14de eeuw als de hofstad achter de kerk van Zwartewaal. Het terrein vertoont een duidelijke ophoging en tot voor kort was de oprijlaan, die het met de dijk naast de kerk verbond, nog in het landschap te herkennen. Een nieuwe woonwijk omvat het thans met zijn bebouwing aan drie zijden en is op een hoek de grenssloot al gepasseerd. Een uitloper van het terrein is grotendeels in een nieuwe singel verdwenen. De ondergrond van het terrein wordt gevormd door twee kleidekken, die beide uit de tweede helft van de 12de eeuw dateren en waarvan het benedenste o.a. een sloot heeft gevuld, die ouder is en waarin 12de eeuwse kogelpotscherven voorkomen.

In het begin van de 13de eeuw is op het terrein een kasteelheuvel of motte opgeworpen met een bakstenen toren, het geheel excentrisch gelegen in een brede, ondiepe gracht. Deze motte is reeds in het derde kwart van dezelfde eeuw verlaten en geslecht, waarbij de gracht weer grotendeels met grond is gevuld. De eigenaars ervan, de heren van Naeldwijck, verkopen in het begin van de 14de eeuw hun goederen te Zwartewaal aan hun bloedverwant de Heer van Voorne, die deze in de jaren tussen 1330 en 1336 aan een neef van hem, Geraert, bastaardzoon van Nyklaes van Voerscoten, in leen geeft.

Uit de leenacte van 3 maart 1336 blijkt, dat de hofstad dan nog onbebouwd is, maar Geraert krijgt het recht hierop nieuwe gebouwen op te trekken. Dit nieuwe complex wordt in 1418 verwoest, waarna de hofstad opnieuw wordt uitgevlakt en niet meer wordt bewoond. Voor de eigenaars van de hofstad sedert 1336 wordt verwezen naar paragraaf 3 van het artikel 'Heerman', verschenen in 'Ons Voorgeslacht' 1972.

De verdere uitwerking van het onderzoek zal in het volgende verslag worden gepubliceerd.

NOTEN

- 1) A. A. Arkenbout, Het Hof van de Heren van Voorne te Brielle in de jaren 1373-1564. In: 'Holland' 1970, blz 34-36 en 53-68.
- 2) Archief van de Heren van Putten en Strijen, inv. nr. 101, f 12.
- 3) Idem, inv. nr. 80, f 15 en inv. nr. 90, f 5.
- 4) Idem, inv. nr. 144, f 133.
- 5) Rijksarchief Utrecht; Kleine kapittels en kloosters, inv. nr. 573 XXX, f 42.
- 6) Archief van de hoge heerlijkheid Albrandswaard, inv. nr. 55.
- 7) Register van de memorielanden van Poortugaal, memorie nr. 88.
- 8) Archief van de Heren van Putten en Strijen, inv. nr. 144, f 262^v.
- 9) Register van de memorielanden van Poortugaal, memorie nr. 42 en 108.
- 10) Archief van de Heren van Putten en Strijen, inv. nr. 67, f 20.
- 11) Rekeningen van de rentmeesters van de Domeinen, inv. nr. 3313, f 30^v en 31.
- 12) Vriendelijke mededeling van wijlen de heer G. J. Vermaat te Poortugaal.